

KAFDAĞI

Cilt:5, Sayı:2, Aralık 2020, 292-309

Gönderim Tarihi: 06.10.2020

Kabul Tarihi:08.12.2020

TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARI ÜZERİNE About Turkey Turkish Dialects

Mehmet KAYNAK

Yüksek Lisans Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Antakya Hatay

mehmetkaynak39@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9571-9904

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Belli bir yöre ağzına dayanan yazı dili, tek başına dilin bütün inceliklerini ve zenginliklerini yansıtmaktan yoksundur. Yazı dilimizin temelini oluşturan Türkiye Türkçesi ağızları, barındırdığı hacimli dil malzemesiyle bugün Türkiye Türkçesi gramerinin çözüm bekleyen birçok konusunun aydınlatılmasında temel başvuru kaynaklarıdır. Bu yüzden ağızlar üzerine yapılan çalışmalar büyük önem taşımaktadır. Son yıllarda Türkoloji çalışmalarının yoğunlaştığı alanlardan biri Türkiye Türkçesi ağızlarıdır. Özellikle 1980'li yıllardan sonra ülkemizde artmaya başlayan ağız çalışmaları sonucunda hemen her bölgeyle ilgili yayın yapılmış durumdadır. Çalışmaların önemli bir kısmı bölge ağızlarının özelliklerini tespit etmeye yönelik derleme çalışmalarıdır. Türkiye Türkçesi Ağızlarının ele alındığı bu yazıda ağız terimi, ağız sınıflandırmaları, ağız araştırmalarının bugünkü durumu, ağız araştırmalarında karşılaşılan sorunlar ve yapılan yanlışlar gibi temel konular üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: ağız, Türkiye Türkçesi ağızları, ağız araştırmaları, ağız sınıflandırmaları

Abstract

Written language, which is based on a local dialect, does not alone reflect all the subtleties and richness of the language. Turkey Turkish dialects form the basis of written language contains material which today are important references on the solution of many problems awaiting solution in Turkey Turkish grammar. Therefore, studies on dialect are of great importance. One area in which intensified in recent years are Turkology Turkey Turkish dialects. As a result of the dialect studies that started to increase in our country especially after the 1980s, publications about almost every region have been published. An important part of the studies are compilation studies to determine the features of the local dialects. Turkey Turkish dialects about this article, the term dialect, dialect classification, the present state of dialect research is described problems and the mistakes encountered in dialect research.

Keywords: dialect, Turkey Turkish dialect, dialect research, dialect classification

1.Giriş

Yazı dilinin de temelini oluşturan ağızlar dil bilimi araştırmalarının vazgeçilmez kaynaklarıdır. Özellikle Türkler gibi geniş bir coğrafyaya yayılmış ve tarihi eskilere uzanan milletlerin bütün dil numunelerini görmek, kaybolan ses ve şekillerin izlerini sürmek ağızlar sayesinde mümkündür.

Ağızların oluşumunda coğrafya, siyasi yapı, ekonomi gibi unsurların yanında etnik yapı oldukça belirleyici bir rol oynar. Türkiye Türkçesi ağızlarının oluşumunda da bu etkiyi açıkça görebiliyoruz. Farklı coğrafyalardan gelen Oğuz boylarının özellikle 11. yüzyıl ile 14. yüzyıl arasında Anadolu'nun değişik bölgelerine göç etmeleri bölgenin etnik yapısının şekillenmesinde oldukça önemli bir gelişmedir. Böylelikle birbirinden farklı ağız özelliklerine sahip Oğuz boyları Anadolu'nun değişik bölgelerinde kümelenmiş, bazı dış etki ve kaynaşmalara rağmen ağız özelliklerini büyük ölçüde günümüze kadar korumayı bilmiştir.

Türkiye Türkçesi ağızları ifadesinden her ne kadar Türkiye Cumhuriyetinin sınırları içerisinde konuşulan ağızlar anlaşılrsa da siyasi sınırlarımız dışında kalan Irak, Suriye, Kıbrıs, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Makedonya gibi Türk ağızları da bu çerçevede değerlendirilmelidir. (Günşen,2008, s.403).

Türkiye Türkçesi ağızları üzerine oldukça önemli çalışmalar yapılmış ve bu konuda epeyce mesafe alınmıştır. Buna rağmen Türkiye Türkçesinin ağız bölgelerinin sınırları tam şekliyle belirlenememiş ve Türkiye Türkçesinin ağız atlası oluşturulamamıştır.

2.1.Ağız Terimi

“Bir dilbilim terimi olarak ağız, bir dilin veya bu dilin bir lehçesinin sınırları içinde, belli bölge veya bölgelerde, belli topluluklar tarafından kullanılan; bağlı olduğu dil veya lehçeden ses, yapı, anlam ve kimi zaman da söz dizimi bakımından birtakım farklılıklar gösteren konuşma biçimi şeklinde tanımlanabilir.” (Yıldırım, 2002, s.136).

Korkmaz, ağız terimini *“Bir dilin veya bir lehçenin yazı diline oranla ve çoğunlukla ses, bazen de şekil, anlam ve söz varlığı bakımından birbirinden az çok ayrılan konuşma biçimleri.”* olarak açıklar(Korkmaz, 2003, s. 4). Ağız, aynı lehçe içinde, daha küçük yerleşim bölgelerine özgü olan ve daha küçük ayrımlara dayanan konuşma biçimidir (Aksan, 2015, s.142). Ergin'e göre ağız, bir şive içinde mevcut olan ve söyleyiş farklarına dayanan küçük kollara, bir memleketin çeşitli bölge ve şehirlerinin

kelimeleri söyleyiş bakımından birbirinden ayrı olan konuşmalarına verilen addır (2004, s.10).

“Ağız, aynı kökenden geldiği üst sistem durumundaki bir standart dile bağlı, doğal olarak ortaya çıkmış; aile ve dost çevresinde, iş yerlerinde; okuryazarlığı az, bulunduğu bölgeden uzun süre ayrı kalmamış insanlarca sözlü iletişimde dilin başka türleriyle karşı karşıya gelme oranına göre değişen biçimde kullanılan, resmi ortamlarda kullanılmasından kaçınılan, yazılı bir gelenek oluşturamamış, iletişim alanı sınırlı, bağlı olduğu üst sistemden dilin her alanında karşılıklı anlaşmanın korunacağı oranda ayrılabilen, prestiji standart dile göre daha az yerel konuşma biçimleridir.” (Demir,2002, s.114).

Tanımlardan hareketle ağızların özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- Bir lehçe sınırları içerisinde konuşulması,
- Bağlı olduğu lehçeden söz dizimi, yapı ve ses açısından bazı farklılıklar göstermesi,
- Farklılıkların aynı lehçe içerisinde hiçbir alanda karşılıklı anlaşmaya engel olmaması,
- Belli bölgelerde belli topluluklara ait söyleyiş özelliği olarak kendini göstermesi,
- Toplumun bazı kesimlerince saygınlığının standart dile göre düşük görülmesi,
- Resmi ortamlarda tercih edilmemesi.

2.2.Ağızlar Ve Standart Dil

Standart dil, belli bir bölge ağzı esas alınarak oluşturulur. Dolayısıyla standart dil, ağızların ülke genelinde kullanılan, resmiyet kazanmış varyantı olarak değerlendirilebilir. Standart dil ile ağızların birbirinden kesin çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Dilin doğal yapısı gereği kullanımda bu iki biçim iç içe geçmiş durumdadır. Standart dilin konuşulduğu resmi ortamlarda dahi bilinçli ya da bilinçsiz şekilde ağızlara dair unsurların kullanılması bundandır. Bununla birlikte televizyon kanallarında yayımlanan dizi ve filmlerde yerel ağız kullanımları, bazı edebi eserlerin yerel ağızlara uyarlanması¹ farklı iletişim ortamlarında standart dille birlikte ağızların etkin bir şekilde varlığını sürdürdüğünü gösterir. Yerel yönetimlerin-hangi amaçla

¹ Örnek: Güc'cüg Pirens (Denizli ağzına uyarlayan: Gül Ezgi Karaman).

olursa olsun- 2020 yılında COVID-19 salgın sürecinin başlamasıyla birlikte duyurumluklar (billboard) aracılığıyla halka yaptıkları uyarılarda yerel dil kullanmaları², son dönemlerde ağızların daha geniş ve daha resmi ortamlarda kullanılması açısından oldukça dikkate değerdir.

“Bugün Türkçenin ağızları bir yerel kültür ögesi olarak çok canlı bir kullanıma sahiptir. Bazı bölgelerde hâlâ konuşma dili olarak kullanılan ağızlar günlük hayattaki bütün dilsel ihtiyaçları karşılayabilmektedir. Aile ve tanıdık çevresinde, samimi ortamlarda ağızların kullanılması “tanıdık olmanın”, “dost olmanın”, samimiyetin göstergesi olarak algılanmaktadır. Gerçekten de ağızlar dil içinde yakınlık, dostluk, samimiyet, sevgi, şefkat vb. gibi olumlu duyguların taşıyıcısıdır. Kimi durumlar için, örnek olarak fıkralarda kullanılmaları, standart dilden daha uygundur.” (Demir, 2015, s.2204).

Ağızların standart dil karşısında kendi doğasından gelen ayrılıklarla birlikte toplumun farklı kesimlerinde ağızlara dair algıda görülen farklılıklar da üzerinde durulması gereken bir konudur. Genel olarak ağızlara karşı oluşmuş olumlu ve olumsuz yargının yanında, bazı bölge ağızlarının diğer bölge ağızlarına göre daha saygın görülmesi çok sayıda etkene bağlanabilecek bir tutumdur³. Dilbilim penceresinden bakıldığında ise son yıllarda yapılan çalışmalar ağızlarla olan ilginin her geçen gün arttığını göstermektedir. Gerek Türkiye Türkçesi yazı dili gerekse de diğer Türk lehçeleri üzerine yapılan çalışmalarda çoğu zaman ağızlardan elde edilen malzemeye başvurulmaktadır. Bugün yazı dilinde kullanımdan düşmüş pek çok sözcük ve biçimin ağızlarda hala işlek olarak kullanılması bunun temel nedenidir.

3. Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmalarının Tarihçesi

Türkiye Türkçesi ağızları üzerine ilk çalışmalar 19. Yüzyılın sonlarında yabancı araştırmacılarla başlar. İlk yayım 1867’de Maksimov tarafından yapılmıştır. Maksimov’un ardından Thury, Kunos, Foy ve Hartman gibi araştırmacıların çalışmaları görülür.

“Bu araştırmalardan yola çıkan Polonyalı Türklük bilimci Tadeusz Kowalski (1894-1940), Anadolu ve Rumeli ağızlarının genel yapısını değerlendiren bir makale yazmıştır.” (Korkmaz, 1995, s.200).

² Sözü edilen kullanıma dair örnekler için bk. “Belediye Halkın Anladığı Dilden Seslendi” başlıklı haber (www.bgazete.com.tr)

³ Bu konuda yapılmış bir araştırma sonucu için bk. (Gökdağ,2011, s.115).

“Anadolu ağızları ile ilgili derleme yayımları ciddi olarak Finli Türklük bilimci Arvo Martti Oktavianus Räsänen (1893-1976) ile başlar. 1925 yılında Karadeniz çevresinde ağız araştırmalarına başlayan Räsänen, 1933-1942 yılları arasında Orta Anadolu bölgesinde (Sivas, Yozgat, Ankara ve Konya) yaptığı derlemelerle bu alandaki çalışmalarını sürdürmüştür.” (Eren, 1998, s. 279).

Ağız araştırmalarında 1940 yılı bazı araştırmacılar tarafından özellikle vurgulanmıştır. Korkmaz (1995); 1940 öncesini yabancı araştırmacılar dönemi, 1940 sonrasında ise yerli araştırmacılar dönemi olarak değerlendirir. Demir, çalışmaların niteliğini göz önünde bulundurarak 1940’a kadar olan dönemi derleme, 1940 sonrasında ise derleme ve derlenen malzemeye yönelik inceleme olarak değerlendirir (Demir, 1997). Yerli araştırmacılara ait ilk dikkate değer yayınlar 1940’tan sonra görülür. Ahmet Caferoğlu Anadolu’yu bir uçtan bir uca dolaşarak 1940 yılından itibaren 9 ciltlik bir yayın serisi ortaya koyar. Ömer Asım Aksoy’un 1945-46 yılları arasında 3 cilt olarak yayımlanan Gaziantep Ağzı çalışması ilk önemli ağız çalışmalarındandır. Urfalı Kemal Edip Kürkçüoğlu’nun 1945’te yayımlanan Urfa Ağzı, çok geniş kapsamlı bir eser olmasa da ilk çalışmalar arasında anılır.

“Zeynep Korkmaz’ın 1956 yılında basılan “Güney-batı Anadolu Ağızları: Sesbilgisi” adlı eseri Türkiye ağız araştırmalarında bir dönüm noktası teşkil eder. Eser, kaynak kişilerin doğru seçimi, çevriyazı işaretlerinin doğru ve ayırt edici biçimde tespit edilmesi, fonetik incelemenin karşılaştırmalı yöntemle uygulanması gibi yönleriyle Türkiye ağız araştırmalarına önemli yenilikler getirmiştir. Korkmaz, 1963 yılında çıkan “Nevşehir ve Yöresi Ağızları”nda araştırma alanını biraz daha daraltarak bu yolda bir çalışmaya daha imza atmıştır. Zeynep Korkmaz’ın derlemeye dayalı metin incelemesiyle ilgili son eseri “Bartın ve Yöresi Ağızları” olmuştur. 1964 ve 1965 yıllarında “Türkoloji” dergisinde makale olarak yayımlanan bu çalışma 1994’te kitaplaştırılarak TDK tarafından yayımlanmıştır.” (Akar, 2006, s.43).

Efrasiyab Gemalmaz’ın doktora tezi olan Erzurum ili Ağızları 1978’de, Ahmet Bican Ercilasun’un Kars İli Ağzı adlı eseri ise 1983’te yayımlanmıştır.

Türk Dil Kurumu aracılığıyla gerçekleştirilen ağız araştırmaları kapsamında değerlendirilecek yayımlardan biri 1939-57 arasında toplamda 6 cilt olarak yayımlanan Türkiye’de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi’dir. İkincisi ise 1963-81 yılları arasında 12 cilt olarak yayımlanan Derleme

Sözlüğü'dür. 1980'li yıllardan itibaren üniversite sayılarında görülen artışla birlikte lisans ve lisansüstü düzeyde pek çok araştırma yapılmıştır. Günümüzde hemen hemen üzerine ağız çalışması yapılmayan ilimiz kalmamıştır.

Derleme çalışmalarının yanında Ahmet Caferoğlu, Zeynep Korkmaz, Tuncer Gülensoy, Ahmet Bican Ercilasun, Gürer Gülsevin, Nurettin Demir, Ahmet Buran, Leyla Karahan, Faruk Yıldırım, Halil İbrahim Usta, Ali Akar, Ahmet Günşen gibi araştırmacıların ağız çalışmalarının ve Türkiye Türkçesi ağzlarının çeşitli meselelerine dair yazıları da alana önemli katkılar sağlamıştır.

4. Türkiye Türkçesi Ağzlarının Oluşumu ve Temel Bileşenleri

Türkiye Türkçesi ağzları Oğuzcanın son halkası (Korkmaz, 2007, s.88) olarak değerlendirilir. Oğuzların varlıkları yazılı kaynaklarda VI. yüzyıla dayandırılrsa da Oğuz Türkçesinin müstakil bir yazı dili haline gelmesi Eski Anadolu Türkçesi dönemindedir. Göktürk, Uygur ve Karahanlı dönemlerinde bir boy olarak varlığını sürdüren Oğuzların siyasi olarak güçlendiği dönem XI. yüzyıl ve sonrasıdır. Ancak Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçukluları döneminde resmi devlet dilinin Farsça olması Oğuz Türkçesinin ayrı bir yazı dili olarak gelişmesine imkân vermemiştir.

“Anadolu Beylikleri dönemi, Türk dili ve kültür tarihi açısından bir uyanış, yeni bir gelişme dönemidir. Çünkü bu dönemde, Arapça ve Farsçaya itibar etmeyen Türkmen Beylerinin kendi dillerine sahip çıkarak beylik merkezlerinde ve saraylarında şairleri, edipleri, düşünce ve bilim erbabını destekleme yolunda gösterdikleri bilinçli duyarlık, Oğuzcanın Anadolu'da köklü bir yazı dili durumuna geçmesini kolaylaştırmıştır. Bu dönemde telif tercüme ve uyarlama yüzlerce ve yüzlerce eser ortaya konmuştur. XIII. yüzyılın ikinci yarısından XV. Yüzyıl ortalarına kadar (1277-1450) süren Eski Anadolu Türkçesinin dil yapısında tarihî dönemlerin kalıntısı olarak Eski Türkçeden gelme veya onunla ortaklaşan bazı özellikler bulunmakla birlikte, temel yapısı Oğuzcaya dayanmaktadır.” (Korkmaz, 2007, s.89).

Anadolu'da Oğuzca temelinde gelişen bu dil, çeşitli dönemlerde küçük kümeler halinde Anadolu'ya göç eden Oğuz dışı Türk kavimlerinden de belli ölçülerde etkilenmiştir.

Korkmaz'ın eldeki işlenmiş malzemeye dayanarak Türkiye Türkçesi ağızlarının yapısına dair yaptığı değerlendirmeler şu şekilde özetlenebilir (2007, s. 90-91) :

1. Eski Türkçeye ait bazı özellikler bazı özelliklerin, olduğu gibi veya ufak ses değişimlerine uğrayarak ağızlarda varlığını sürdürdüğü görülmektedir.

2. Ağızların temel yapısı Eski Anadolu Türkçesinin ses ve yapı özellikleri ile söz varlığına dayanır.

3. Ağızlar, Oğuz-Türkmen lehçesi kimliğini koruyarak birtakım ses ve şekil değişikliğine uğramıştır. Sosyokültürel değişime bağlı olarak dilde beliren yeni kullanımlar ve Oğuz dışı unsurların etkisi, ağızlarla yazı dili arasındaki önemli ayrılıkların temel sebepleridir.

5. Türkiye Türkçesi Ağızlarının Sınıflandırılması

Türkiye Türkçesi ağızlarıyla ilgili ilk sınıflandırma çalışması 1896 yılında Kunos tarafından yapılmıştır. Karahan'a (2017) göre bu sınıflandırma hiçbir ilmi temele dayanmayan muhayyel bir sınıflandırmadır.

İkinci tasnif ise Ahmet Caferoğlu tarafından 1946 yılında yapılmıştır. Caferoğlu 1946'da yapmış olduğu tasnif şu şekildedir:

1. Doğu illeri ağızları (Kars, Elazığ, Van ve Civarı, Malatya) bölgesi
2. Erzurum, Trabzon, kısmen Rize ağızları bölgesi
3. Sivas, kısmen Tokat illeri ağızları bölgesi
4. Amasya, Çorum, Ankara, kısmen Yozgat ağızları bölgesi
5. Orta Anadolu (Kayseri başta olmak üzere) ağızları bölgesi
6. Gaziantep (ve kuzey sınır ağızları) bölgesi
7. Batı illeri ağızları (Eskişehir, Balıkesir, Manisa, İzmir, kısmen Afyon, Aydın ve Antalya'ya kadar) bölgesi
8. Konya ağız bölgesi
9. Kastamonu ağız bölgesi

Caferoğlu 1959 yılında yaptığı yeni bir tasnif denemesinde ağızları 6 bölgeye ayırır (Buran,2011):

- “1. Güneybatı ağızları (Bandırma'dan Antalya civarlarına kadar)
2. Orta Anadolu ağızları (Afyon'dan Elazığ ve Erzurum'a kadar)

3. Doğu ağızları (Elazığ ve Erzurum'dan doğu sınırına kadar)
4. Kuzeydoğu ağızları (Samsun'dan Rize'ye kadar)
5. Güneydoğu ağızları (Gaziantep, Adana, Antalya ve civarı)
6. Kastamonu”

Fundamenta'da yayımlanan (Caferoğlu, 1959; 239-260) bu tasnif, eksiklikleri olmakla birlikte bir öncekine göre daha tutarlıdır. Caferoğlu'nun iki tasnifinde de Kunos'ta olduğu gibi Rumeli ağızlarına yer verilmemiştir (Buran, 2011, s.43).

Karahan (2017) sınıflandırmasında Türkiye Türkçesi ağızlarını ana hatlarıyla 3 bölgeye ayırır:

- “1. DOĞU GRUBU AĞIZLARI: Ağrı, Artvin merkez ile Şavşat, Ardanuç ve Yusufeli, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Hakkâri, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Tunceli, Urfa (Birecik ve Halfeti hariç), Van ağızları)
2. KUZEYDOĞU GRUBU AĞIZLARI: Hopa, Borçka, Arhavi (Artvin), Rize ve Trabzon ağızları)
3. BATI GRUBU AĞIZLARI: Adana, Adıyaman, Afyon, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bartın, Bilecik, Bolu, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Hatay, Isparta, İçel, İzmir, İzmit, Kahramanmaraş, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Muğla, Nevşehir, Niğde, ordu, Sakarya, Samsun, Sinop, Sivas, Tokat, Uşak, Yozgat, Zonguldak ağızları.”

“Türkiye Türkçesi ağızları, Ignas Kunos (1896), Caferoğlu (1946 ve 1959), Banguoğlu (Türkçenin Gramerinde ve TDE Ansiklopedisinde), Kral, Hayashi ve Karahan (1996) gibi araştırmacılar tarafından tasnif edilmiştir. Bu tasniflerin bir bölümünde sadece Anadolu ağızları sınıflandırılırken (Kunos, Caferoğlu, Karahan), bir bölümünde “Rumeli ağızları” da tasniflere eklenmiştir (Banguoğlu, Kral). Bu genel tasniflerden başka, Nemeth (1946), Hazai (1971), Korkmaz (GBAA, 92), Hayashi (1984), Ercilasun (1985) gibi araştırmacılar tarafından bölgesel tasnifler de yapılmıştır. Nemeth ve Hazai Rumeli ağızlarını, Korkmaz, Güney Batı Anadolu ağızlarını, Hayashi, Karadeniz, Ercilasun da Doğu Anadolu ağızlarını tasnif etmiştir. Çok sayıda araştırmacı da il ve ilçe düzeyinde tasnifler yapmıştır. Bölgesel ve il düzeyindeki tasnifler, genel tasniflere

malzeme oluşturmaları bakımından önemlidir. Özellikle bölgesel tasnifler, bir ağız bölgesini, bütün olarak ele aldıkları için, kullanılan ölçütler ve çizilen sınırlar bakımından genel tasniflerin sağlam bir biçimde ortaya çıkmasına yardım edebilirler.”(Buran, 2011, s.52).

Rumeli ağızları ise kendi içinde iki gruba ayrılmaktadır: Doğu Rumeli ağızları ve Batı Rumeli ağızları: Doğu Rumeli ağızları Yunanistan, Bulgaristan ve Makedonya'nın büyük bir bölümünde kullanılmaktadır. Batı Rumeli ağızları ise Kosova'da ve Makedonya'nın Kuzey Batı bölgesinde yaşamaktadır. Rumeli ağızlarının hem Doğu hem Batı ağız alanıyla ilgili çeşitli çalışmalar yapılmış ve yörenin dil özellikleri ortaya çıkarılmıştır (Şimşek, 2017, s.4).

6. Türkiye'de Ağız Araştırmalarının Sorunları

Ağız incelemeleri, büyük bir monografi külliyyatını oluşturabilecek seviyeye ulaşmış (Usta, 2015, s.224) olsa da yapılan çalışmaların önemli bir kısmı, bölge ağızlarından yapılan derlemeler ile bölge ağızlarının ses ve şekil yönünden incelenmesi şeklindedir. Önemli bir seviyeye ulaşan derleme çalışmalarının yanında teorik çalışmaların yeterli seviyede olmadığı söylenebilir.

“Bununla birlikte ağız çalışmalarında özellikle inceleme konusunda çözümlenmesi gereken birtakım sorunlar vardır. Ağız çalışmalarındaki sorunları ve çözüm önerilerini dile getiren çalışmalar bu konuda çalışma yapacak olan araştırmacılara yardımcı olacaktır.”(Akca, 2012, s.122).

6.1. Kaynak Kişi Sorunu

Ağız çalışmalarının en önemli hususlarından biri derlemede faydalanılacak kaynak kişilerin meselesidir. Genellikle kaynak kişinin okuma yazması olmayan, bulunduğu bölgeden dışarı çıkmamış, yaşlı kadınlar olması yönünde bir tercih söz konusudur. Bu şekilde bir kaynak kişi bulmak kolay değildir. Günay böyle bir kaynak kişiyi bulmanın güçlüğüne şöyle dile getirmiştir (2003, s.13):

“Köyünden bucağından sık sık dışarıya çıkmadığı için yerli dil hususiyetlerini en iyi biçimde koruduğuna inanılan kadın konuşmacıyı ise, ancak III. Ağız yöresi çevresinde istisnai bir şans eseri bulabildik.”

Günay'ın yaklaşık elli yıl öncesinde bahsettiği bu durum günümüzde daha da olanaksız hale gelmiştir. Günay, ayrıca dişlerinin eksik olabileceği düşüncesiyle yaşlı kişilerden yapılacak derlemelerin mahzurlu görüldüğünü

ancak kendi çalışmaları sonunda bu konuda umulmadık bir sonuç aldığını, Rize ili ağızları bünyesindeki gelişmeleri yaşlılardan yapılan derlemeler sayesinde sağlam kaidelere bağlayabildiğini belirtir (2003,s.13).

Kaynak kişide bulunması gereken özellikler arasında sayılan özelliklerden biri de kaynak kişinin kadın olması konusudur. Gemalmaz böyle bir tercihin her zaman doğru olmayacağı görüşünü şu şekilde dile getirir (1995, s.2) :

“Esasen bölgenin gelenek ve görenekleri konuşmamızı engelliyordu. Bulduğumuz aracılarsa kadınları konuşurmada çoğunlukla başarısızlığa uğruyorlardı. Bununla beraber az da olsa kadınlardan derlediğimiz metinler, bize bunlarla erkekler arasında yapılacak bir ayrımın gereksizliğini gösterecek niteliktedir. Üstelik bölgemiz kadınlarının genellikle çekingen olmaları ve alçak sesle konuşmaları ses alma ve dinleme bakımından da elverişsizlik gösteriyordu.”

Kaynak kişilerin derleme esnasında her zaman doğal konuşma tarzını yansıtmayacaklarını Gemalmaz şu sözlerle dile getirir (1995, s. 2) :

“Bütün bu titizliğimize karşılık yine de konuşmacıların zaman zaman tabii havalardan çıktıklarını, şehirliliğe aydın diline özendiklerini gördük. Bundan doğacak aksaklıkları gidermek için aralarındaki konuşmaları kahve köşesinde köy odasında, herhangi bir evin yazlığında v.b. yerlerde ses alma cihazımızı gizlice açık bırakarak tespite çalıştık.”

Sahada derleme çalışması yürüten araştırmacıların aktardığı tecrübeler kaynak kişiyle ilgili bazı yaygın kanıların pratikte karşılık bulmadığını göstermektedir. Her ne kadar kadınların bölge ağızını daha iyi yansıtacağı söylene de özellikle geçmişte birçok araştırmacının kaynak kişinin çoğunlukla erkek olduğu, yapılan karşılaştırmada erkek ve kadınlardan elde edilen metinlerde önemli farklılıklar olmadığı görülmüştür. Okuryazarlık konusu da kaynak kişinin nitelikleri arasında belirtilir. Okuryazarlığı olan eğitilmiş kişilerin ağız özelliklerini zamanla yitireceği yaygın bir kanaattir. Ancak standart dili çok iyi kullanan ve okuryazar olan bazı insanların eş dost arasında ağız özelliğini çok iyi yansıttığı da bir gerçektir.

6.2.İnceleme Yöntemiyle İlgili Sorunlar

Ağız araştırmalarında dil incelemelerinde bir birlik olmadığı görülmektedir. Bu durum farklı açılardan değerlendirilebilir. Bazı ağız bölgelerinin özellikleri farklı değerlendirmeleri gerektirebilir, bu tür durumlarda incelemede farklılıklara yer verilebilir. Ancak genel olarak

yapılan incelemelerin belli bir disiplin içerisinde gerçekleştirilmesi gerekir. Bunun için dil incelemelerinde ve sözlük oluşturmada uygulanacak ortak bir yöntem ana hatlarıyla belirlenebilir. Böylelikle bazı araştırmalardaki eksik incelemelerin ve ağız araştırmasına fayda sağlamayacak gereksiz ayrıntıların önüne geçilecektir.

Akar (2006), ağız araştırmalarında inceleme yöntemiyle ilgili sorunların en kolay üstesinden gelinecek sorunlar olduğunu, Türkiye Türkçesi ağızlarının morfolojik yönden fazla bir farklılık göstermediğini, tespit edilecek temel bir şablona göre sadece özellik gösteren unsurların ele alınmasının amaca yönelik ileri bir adım olacağını belirtir.

6.3.Çeviri Yazı İşaretlerinin Kullanımı Sorunu

Çeviri yazı işaretlerinin kullanımı ağız araştırmacılığının en önemli problemlerinden biridir. Standart bir çeviri yazı sisteminin olmaması, her araştırmacının aynı ses için farklı işaretleri kullanması çeviri yazıda çok karmaşık bir görünümün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunun için ağızlar da var olan seslerin tamamının tespiti ve bu sesleri karşılayacak ortak bir çeviri yazı işaretleri dizisinin hazırlanması gerekir.

Ayrıca Sarı'nın (2016) ağız atlasları için önerdiği ve bilgisayarlarda herhangi bir yazı tipinin kurulumuna gerek kalmayacak evrensel kodlu (Unicode) işaretlerin kullanılması da fayda sağlayacaktır. Böylelikle metinlerin farklı platformlara aktarılmasında karşılaşılan sorunların önüne geçilmiş olacaktır.

6.4.Seslerin Tespiti Sorunu

Ağız araştırmalarının en önemli verilerinden biri ağız bölgelerinin ses bilgisi özelliklerinin ortaya konmasıdır. Ancak bunun için seslerin doğru tespit edilmesi gerekir. Her insanın bu konuda algısı, hassasiyeti ve kabiliyeti farklıdır. Aynı konuşmayı dinleyen iki kişinin dahi yorumları ve tespitleri farklı olabilir. Dolayısıyla seslerin tespiti ve aktarılması konusunda hata payını mümkün olan en az seviyeye indirmek gerekir. Bunun için teknolojik imkânlardan faydalanılabilir. Ülkemizde bazı şehirlerde ses ölçüm laboratuvarları kurulduğu biliniyor. Ancak henüz laboratuvarlar aracılığıyla ses aktarımı yapılmış bir derleme örneği yok. Ağız araştırmalarına yönelik işlevsel, araştırmacıların kullanımına açık ve bilgisayar destekli ses analiz laboratuvarları ülkemizde ağız araştırmalarına önemli katkılar sağlayabilir.

6.5.Terim Sorunları

Türkiye Türkçesi ağızlarıyla ilgili yapılan incelemelerde genellikle Anadolu ve Rumeli ağızları terimi kullanılmaktadır. Bu terim bugün Türkiye

Cumhuriyeti sınırları içinde konuşulan ağızları kapsamaktadır. Türkiye Türkçesinin ağızların bir kısmının (Kıbrıs, Suriye gibi) bugün siyasi sınırlarımız dışında kaldığı düşünülürse Anadolu ve Rumeli ağızları yerine Türkiye Türkçesi ağızları demenin daha doğru olacağı görülmektedir.

Ağız teriminin farklı ölçeklerdeki kullanımıyla ilgili olarak da birtakım problemler görülmektedir. Usta (2015), “*Türkçenin ağızları > Doğu grubu ağızları > Erzurum ağızı > Oltu ağızı*” gibi kullanımları örnek vererek her aşamada ağız terimini kullanmanın terimlerde anlam bulanıklığına sebep olduğunu, azalan ve/veya değişen sayılarda fonolojik özellikler gösteren ağız grupları için farklı terimler kullanılması gerektiğini belirtir.

6.6.Karşılaştırmalı Ağız Çalışmalarının Eksikliği

Ağız çalışmalarının temel amacının bölge ağızlarının özelliklerini en doğru şekilde tespit ederek ağız bölgelerinin sınırlarını belirlemek olduğu düşünülürse ağız çalışmaları içerisinde amaca hizmet edecek en değerli çalışmaların karşılaştırmalı ağız araştırmaları olduğunu söyleyebiliriz. Karşılaştırmalı ağız çalışmaları aynı zamanda ülkemizde ağız çalışmalarının bilimsel bir zemine oturtulması açısından da önem arz etmektedir.

Buran’a (1999: 90-91) göre ağızların karşılaştırmalı olarak incelenmesi, tespit edilen ağız bölgeleri arasındaki benzerlik ve ayrılıkların ortaya konulmasıdır. Ancak ağızları karşılıklı inceleyebilmek için önce ağızlara ait malzemenin bilimsel yöntemlerle ve eksiksiz bir şekilde derlenmiş olması gerekir. Aksi takdirde karşılaştırmalı incelemeler eksik kalacaktır. Söz konusu şartların yerine getirilmesi, mukayeseli ağız araştırmalarının başlamasını sağlayacak, Türkçenin ağızlarından daha sağlıklı malzeme elde edilmesinin önü açılacaktır.

Karahan (1999: 27), karşılaştırmalı ağız incelemeleriyle hem Türkçenin çözüm bekleyen birçok meselesinin çözüme kavuşacağını hem de dil-etnik yapı bağlantısı çerçevesinde Türklerin iskân tarihiyle ilgili birtakım soruların cevap bulacağını belirterek mukayeseli ağız çalışmalarının önemine işaret etmiştir.

6.7.Bilgi ve Belge Yönetimiyle İlgili Sorunlar

Hiç tartışmasız ağızlar, bünyesinde bulundurduğu zengin dil ve kültür malzemesiyle sadece dil alanında değil birçok alanda yapılacak olan çalışmalar için büyük önem taşımaktadır. Ağızlar üzerine yapılan çalışmalar kadar bu çalışmalarda elde edilen verilerin doğru yöntemlerle, her türlü

teknolojik imkândan faydalanılarak kayıt altına alınması ve belgelenmesi de önemle üzerinde durulması gereken bir konudur.

“Ağız araştırmalarımızda bir diğer sorunumuz da bu alan ile ilgili bilgi ve belge merkezinin olmamasıdır. Bilgi ve belge merkezi, merkezî bir koordinasyonu yürütecek, bu alanda çalışma yapacaklara bilgi altyapısı sağlamalıdır. Türk Dil Kurumu’ndaki ‘Ağız Araştırmaları Kolu’ adında ama bilimsel ve yasal çerçeveleri çizilmiş bir birim olmalıdır. Bu birim, ağız araştırması yapacaklara sağlanacak maddî yardımdan, çalışmaların basımına kadar bütün işlerle ilgilenmelidir. Ayrıca, bu merkez tarafından ağızlara ait ses kayıtlarının arşivleri hazırlanmalı ve bu kayıtlar uzun süre muhafaza edilebilecek formatlara dönüştürülerek saklanmalıdır.” (Akar, 2006, s.51).

6.8.Etnik Yapı Sorunu

Ağızların ortaya çıkmasında ve ağız gruplarının belirlenmesinde temel etkenlerden biri olan etnik yapı sadece dil araştırmacılarının üstesinden geleceği bir sorun olmayıp (Akar, 2006, s.51) disiplinler arası çalışmayı gerektiren bir alandır.

Türkiye Türkçesi ağızlarının temel bileşeni, göçlerle Anadolu ve Rumeli’nin çeşitli bölgelerine yerleşen Oğuz boylarıdır. Farklı coğrafyalardan gelen birbirinden farklı Oğuz boyları, ağız ayrılıklarının temel sebebidir. İç ve dış göçlerin sebep olduğu kaynaşmalar ve etkileşimler, grupların zamanla boy isimleri yerine genelleme yapılarak Türkmen veya Yörük olarak anılması etnik yapıların sınırlarının tespitini oldukça güç hale getirmiştir.

Ağızların yapısında görülen birtakım değişimler etnik yapılarıdaki etkileşime bağlı olarak ortaya çıkar. Çok yönlü ve farklı boyutlarda ortaya çıkabilecek bu etkileşimler sonucunda yeni ağızlar da ortaya çıkabilir (Yıldırım, 2002, s.136-137). Bu etkileşimler kimi bölgelerde açık bir şekilde takip edilebilmektedir.

“Anadolu’nun çeşitli bölgelerine eski devirlerde gelmiş olan, Oğuzlara nispetle çok daha az sayıdaki öteki Türk kavimlerine mensup unsurlar zamanla karışıp kaynaşmışlardır. Bu karışık kaynaşma durumu onların dil yapısında da kendini göstermiş; özel ağız bölgeleri ortaya çıkmıştır. Biz bugün kavmi bakımdan bir karışık kaynaşmaya uğramış bölgelerde, hangi dil özelliklerinin Oğuz dışı Türk kavimlerine ve lehçe gruplarına ait olduğunu filolojik tahliller sayesinde ana çizgileriyle ayırt edebiliyoruz. Nitekim Kuzey

Anadolu'daki Bartın ve yöresi ağızları Oğuzca ile Kıpçakçanın karışımına güzel bir örnek teşkil eder.”(Korkmaz, 1971, s.21).

Yıldırım, Çukurova ağızlarında etnik yapı üzerine yaptığı araştırmayla ilgili olarak Boz-ok ve Üç-ok yerleşimleri arasında coğrafi bir engel olmamasına rağmen ağız özellikleri bakımından farklılıklar olduğunu belirtir (2002, s.148). Yıldırım'ın 2002 yılında yapmış olduğu bu tespit, bütün demografik hareketliliklere ve etkileşimlere rağmen etnik yapıların hâlâ önemli ağız özelliklerini saklayabildiklerini göstermesi açısından önemlidir.

Türkiye Türkçesi ağızlarının incelenmesi ve sınıflandırılmasında etnik yapı mutlaka dikkate alınmalıdır ancak etnik yapı tek belirleyici olmamalıdır (Yıldırım,2002, s.149).

6.9.Ağız Atlasının Hazırlanmasıyla İlgili Sorunlar

“Geniş ölçekte dünya genelindeki dillerin, daha dar ölçekte dil ailelerinin ve özelde ise belli bir dilin bölgelere göre yayılım alanları, sınırları, ne derece değişkenlik gösterdikleri, hangi dilbilgisel düzeylerde farklılaştıkları gibi hususlar, dil haritaları ve atlasları üzerinden gözlemlenebilir. Ağız atlasları ise genel itibarıyla bir dildeki varyantlaşmaları ve değişimleri; belli bir bölgedeki veya bölgeler arasındaki konuşma biçimlerinin sesbilgisi, biçimbilgisi, sözdizimi, sözvarlığı gibi çeşitli düzeylerdeki özelliklerini ayrıca ağızlar arasındaki etkileşimleri ve ilişkileri, ilgili bölgelerin haritaları üzerinden birtakım semboller, simgeler ve renklendirmeler eşliğinde somut bir şekilde gösteren haritalar bütünü olarak tanımlanabilir. Diğer bir ifadeyle ağız atlasları, ağızların dilbilgisel olarak ayırt edici özelliklerini göstererek, bu özelliklerin coğrafya içindeki dağılımlarını ve sınırlarını çizmeyi amaçlar.”(Durmuş 2011, s.113).

1980’li yıllardan sonra hız kazanan ağız çalışmaları sayesinde günümüzde ağızlarla ilgili önemli derecede dil malzemesi elde edilmiştir. Buna rağmen ağız bölgelerinin sınırları ve özellikleri net bir şekilde ortaya konamamış, Türkiye Türkçesi ağızları atlası henüz hazırlanamamıştır. Buran, ağız atlası çalışmalarının önündeki sorunları altı madde halinde ortaya koymuştur (2010, s.16) :

“1.Ağız Coğrafyasıyla İlgili Sorunlar

2.Etnik Durum İle İlgili Sorunlar

3. İskân, Göçler ve Karışık Kaynaşmadan Kaynaklanan Sorunlar

4.Tasnif ve Atlas İçin Seçilen Ölçütler İle İlgili Sorunlar

5. Derleme ve İncelemeler ile İlgili Sorunlar

6. Haritalar İle İlgili Sorunlar”

Türkiye Türkçesi ağızları atlasının hazırlanması ağız çalışmalarının en önemli hedefleri arasındadır. Ağız atlasının hazırlanabilmesi için yapılması gerekenleri şöyle sıralanabilir:

-Eş zamanlı ve art zamanlı karşılaştırmalı ağız araştırmalarının yapılması,

-İncelemelerde ses bilgisi özelliklerinin yanında yapı özellikleri, vurgu ve söz dizimi gibi özelliklerin de dikkatli incelenmesi,

-Bugüne kadar yapılmış çalışmalarda eksik ve yanlışların tespit edilmesi, eksik görülen bölgelerle ilgili çalışmaların bir an önce tamamlanması,

-Çalışmaların belli bir standart dâhilinde, amaca hizmet eder nitelikte yapılmasının sağlanması,

-Ağız atlası hazırlamada kullanılacak olan malzemenin tespit edilmesi ve bunların her türlü bilimsel ve teknolojik yöntemdeki çalışmada kullanılacak şekilde bir veri tabanında depolanması,

-Çalışmalarda kullanılacak ölçütlerin doğru tespit edilmesi,

-Ağız haritalarının hazırlanmasında bilişim teknolojileri ve harita uzmanlarıyla birlikte disiplinler arası bir çalışmaya gidilmesi.

6.10. Gramatikal Dizinle İlgili Sorunlar

Mevcut ağız çalışmalarının çoğunda derlenen metinlere ait dizin verilmemektedir. Bu durum çalışmaların niteliğini düşürmektedir. Karahan, ağız çalışmalarında gramatikal dizine neden ihtiyaç duyulduğunu şöyle sıralar (2012, s.135):

“1. Araştırmacı, gramatikal dizin yardımıyla inceleme bölümünü hazırlar; böylece ağzın özellikleri metinler ölçüsünde incelemeye yansıtılmış olur. Yani bir taraftan araştırmacının işi kolaylaşırken diğer taraftan da incelemenin daha nitelikli olması sağlanır.

2. Dizin, bütün araştırmacılar için önemlidir. İnceleme bölümü olmasa da gramatikal dizin yardımıyla yörenin ağız özelliklerini tespit etmek mümkündür.

3. Dizin, çalışmayı kullanacak araştırmacılara, inceleme bölümündeki bilgilerle ilgili ortaya çıkabilecek tereddütleri sorgulama ve kontrol

imkânı verir. Karakteristik özelliklerin vurgulanmadığı, kaynak kişiye mahsus kullanımları yörenin ağız özelliği imiş gibi sunan çalışmalarda, gramatikal dizin yardımıyla bu sorunu çözmek mümkündür.

4. Dizin, araştırmacının görmediği, önemsemediği veya çözemediği, metin içinde bulmanın zor olduğu örneklerin kolayca bulunmasını sağlar.

5. Dizin, ağız araştırmalarında bugüne kadar yapılmayan sıklık çalışmaları için önemlidir. Standart dilde olmayan kelime ve eklerin kullanım sıklığı, ağız özelliklerinin yörede hangi yaş grubundaki insanlarda korunduğunun tespiti ve korunma derecesi, ağız araştırmaları alanının gündemine girdiğinde mutlak surette gramatikal dizine ihtiyaç duyulacaktır.

6. Dizin, çözümleme sırasında yapılacak muhtemel hataların araştırmacı tarafından fark edilmesine yardımcı olacağı için de önemlidir.”

Akca(2012), gramatikal dizin konusunu ayrıntılı bir şekilde değerlendirmiştir. Bu çalışmada belirtilen sorunlar maddeler halinde şöyle özetlenebilir:

-Dizin hazırlama programlarının bazı fontları ve çeviri yazı işaretlerini tanınamaması,

-Sayfa ve satır numaralarının dizin programına uygun oluşturulmaması,

-Ses olayları sebebiyle kelimelerde ortaya çıkan varyantlaşmaların birlikte gösterilmemesi,

-Dizinde gösterilen çekim eklerinin kendi içerisinde alfabetik olarak sıralanmaması,

-Ayrı yazılan birleşik kelimelerin dizin programı tarafından dizinde ayrı ayrı yerlerde göstermesi.

6.11.Ağız Sözlükleriyle İlgili Sorunlar

Ağız çalışmalarında elde edilen malzemeye dayalı sözlükler, ağızların söz varlığının tespiti ve kelimelerin bölge ağızlarında kazandığı farklı anlamları yansıtılmaları açısından oldukça önemlidir. Ancak ağız derlemelerinin sözlük kısımlarının hazırlanmasında genellikle yeterince özen gösterilmediği görülmektedir. Bu konudaki başlıca sorunlar şöyle sıralanabilir:

- Sözlüklerde dizine yer verilmemesi,
- Anlamı standart dilden farklı olan sözcüklerin verilmemesi,
- Sözcüğün anlamı verilirken bağlama dikkat edilmemesi,
- Madde başı sıralamasında sözcüğün standart dildeki kullanımının esas alınması
(geçi “keçi” kelimesinin k maddesinde verilmesi gibi),
- Madde başı olarak alınacak sözcük seçiminde tutarsızlık.

Sonuç

Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan çalışmaların nicelik açısından günümüzde önemli bir seviyeye gelmiştir. Ancak bu çalışmalar henüz ortak bilimsel bir anlayışla yürütülememektedir. Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan çalışmaların çoğu bölge ağızlarına yönelik derleme ve derlenen metinlerin incelenmesine yöneliktir. Ağız çalışmalarının niteliğini arttırmaya yönelik teoriye ilişkin araştırma ve yayım sayısı ağız derleme çalışmalarına oranla oldukça düşüktür. Yapılan derleme çalışmalarında belli bir anlayış oluşmuş olsa da birbirinden bağımsız yapılan çalışmalarda daha çok derleyicinin tutumu belirleyici olmuştur.

Ağız bölgelerinin sınırlarının çizilmesi ve ağız atlasının oluşturulması için ağız çalışmalarının amaca hizmet edecek şekilde niteliğinin artırılması, çalışmaların eş güdüm içerisinde yürütülmesi, bilimsel ve teknolojik gelişmelerden tam anlamıyla faydalanılması ve bazı konularda çalışmaların disiplinler arası yöntemlerle gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Akar, A. (2006). “Ağız Araştırmalarında Yöntem Sorunları”, *Turkish Studies-Türkoloji Dergisi*, 1/ 2, 41- 53.
- Akca, H. (2012). “Ağız Çalışmalarında Gramatikal Dizin Hazırlarken Karşılaşılan Sorunlar”, *Türkbilig*, 2012/24, 121-142.
- Buran, A. (1999). “Anadolu Ağızlarının Karşılaştırmalı İncelemesi Ve Bu Konu İle İlgili Sorunlar”. *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni, 9 Mayıs 1997*, TDK, Ankara: TDK Yayınları
- Buran, A. (2010). “Türkiye Türkçesi Ağız Atlasının Önündeki Sorunlar”, *Diyalektolog*, 1, 15-20.
- Buran, A. (2011). “Türkiye Türkçesi Ağızlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/1, 41-54.
- Demir, N. (1997). “Ağız Araştırmalarında Derleme Teknikleri”. *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni, 9 Mayıs 1997*, Ankara: TDK Yayınları, 78-87.

- Demir, N. (1997.) “Bir Tuva Masalının Türkiye Türkçesine Aktarılması”. *Sibirya Araştırmaları*(hızl. Emine Gürsoy Naskali), İstanbul: Simurg, 379-389.
- Demir, N. (2002). “Ağız Terimi Üzerine”, *Türkbilig*, 4, 105-116.
- Demir, N. (2015.02). “Anadolu ve Rumeli Ağızları Paneli”, Erişim tarihi: 2020.06.20, <https://www.ayk.gov.tr/>.
- Durmuş, O. (2011). “Çuvaş Türkçesinin Ağız Atlası Üzerine”, *Türkbilig*, 21, 113-148.
- Eren, H. (1998). *Türklük Bilimi Sözlüğü I. Yabancı Türkologlar*. Ankara: TDK Yayınları.
- Gemalmaz, E. (1995). *Erzurum İli Ağızları*. Ankara: TDK Yayınları
- Cökdağ, B.A. (2011). “Doğu Karadeniz’de Konuşulan Diller ve Türkçe ile Etkileşimleri”, *Karadeniz Araştırmaları*,31,111-134.
- Günşen, A. (2008). “Doğu Trakya Ağızlarının Şekil Bilgisini Belirleyen Temel Özellikler”, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 3/3, 402-470.
- Günay, T. (2003). *Rize İli Ağızları*. Ankara: TDK Yayınları
- Karahan, L.(2012). “Ağız Çalışmalarında Bilimsel Niteliğin Korunması Üzerine Birkaç Not”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/4, 131-136.
- Karahan, L. (2017). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: TDK Yayınları
- Korkmaz, Z. (1971). “Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı İle İlişkisi Sorunu”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 19, 131-136.
- Korkmaz, Z. (1995). “Anadolu Ağızları Üzerindeki Araştırmaların Bugünkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar”. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*,Cilt II, Ankara: TDK Yayınları,s.200.
- Korkmaz, Z.(1995). “Anadolu Ağız Araştırmalarına Toplu Bir Bakış”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, Cilt II, Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2007). “Anadolu ve Rumeli Ağızlarının Dayandığı Temeller”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 2007/1, s.87-110.
- Sarı, İ. (2016). “Türkiye Türkçesinin Ağız Atlası Nasıl Tasarlanmalıdır?” , *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11/10, 513-528.
- Şimşek, A. (2018). *İskeçe İli Ağızları*. İzmir:Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Usta, H.İ.(2015). “Ağız Tasniflerinde Kullanılan (fonolojik) Ölçütler Üzerine”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*,10/8, 221-230
- Yıldırım, F.(2002). “Türkiye Türkçesinin Ağızları ve Etnik Yapı: Çukurova Ağızları Örneği”, *Türkbilig*, 2002/24, 136-153.